

СЕКЦІЯ 10 МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 340.134

СУБ'ЄКТИ МІЖНАРОДНОГО ФІНАНСОВОГО ПРАВА: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПИТАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ

Вайцеховська О.Р., к. ю. н., доцент
кафедри Європейського права та порівняльного правознавства
юридичного факультету
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

У статті проаналізовано правовий статус учасників фінансових відносин міжнародного характеру. Розглянуто теоретичні підходи до поняття міжнародної правосуб'єктності. На підставі виявлення елементів міжнародної правосуб'єктності в учасників сучасних фінансових відносин міжнародного характеру визначено коло суб'єктів міжнародного фінансового права.

Ключові слова: міжнародна правосуб'єктність, міжнародне фінансове право, міжнародні фінансові відносини, держава, приватна юридична особа.

В статье проанализирован правовой статус участников финансовых отношений международного характера. Рассмотрены теоретические подходы к понятию международной правосубъектности. На основании наличия элементов международной правосубъектности у участников современных финансовых международных правоотношений определен субъектный состав международного финансового права.

Ключевые слова: международная правосубъектность, международное финансовое право, международные финансовые правоотношения, государство, частное юридическое лицо.

Vaitsehovska O.R. SUBJECTS OF INTERNATIONAL FINANCIAL LAW: THEORETICAL AND PRACTICAL ISSUES OF INTERNATIONAL LEGAL PERSONALITY

The research analyzes the legal status of participants in international financial relations. The author examines theoretical approaches to the concept of international legal personality. The group of subjects of international financial law has been identified on the basis of finding elements of international legal personality possessed by the participants of modern financial international relations.

Key words: international legal personality, international financial law, international financial relations, state, private legal entity.

Постановка проблеми. Інститут міжнародної правосуб'єктності є центральним у системі міжнародного права. Його норми шляхом закріплення юридичних можливостей дають можливість вийти на суб'єктів міжнародного права, на їхні права та обов'язки, в кінцевому підсумку – на міжнародний правопорядок в цілому [1, с. 304], частиною якого є міжнародний фінансовий правопорядок. Міжнародному фінансовому правопорядку притаманна об'єктивно обумовлена структура, до якої входить інституційно-суб'єктний складник, міжнародні фінансові відносини та нормативний складник у вигляді міжнародного фінансового права. Серед вказаних елементів міжнародного фінансового правопорядку основною є інституційно-суб'єктна система, оскільки саме між суб'єктами виникають міжнародні фінансові правовідносини, що складають предметний складник, а також саме суб'єктами здійснюється нормотворення та формування системи міжнародного фінансового права. Тому питання правової природи та видів суб'єктів міжнародного фінансового права є важливим як для повної характеристики між-

народного фінансового правопорядку, так і для розуміння правової природи двох інших його структурних складників.

Ступінь розробленості проблеми. Питання суб'єктів міжнародного фінансового права розглядали Ю.А. Ровінський, В.І. Лісовський, В.М. Шумілов, Г.В. Петрова, Л.Л. Лазебник та інші. Різні підходи науковців до предмету міжнародного фінансового права, зокрема включення чи не включення до нього міжнародних приватноправових фінансових відносин, стали підставою для віднесення до міжнародного фінансового права різного за своїм складом кола суб'єктів. Відповідно до вузького підходу права (якого ми притримуємось) предмет міжнародного фінансового права становлять міжнародні публічно-правові фінансові відносини, що виникають між суб'єктами міжнародного права. Незважаючи на те, що аналізу міжнародної правосуб'єктності учасників міжнародних відносин у науці міжнародного права приділялося багато уваги, зокрема такими науковцями, як Д. Кулеба, О.В. Тарасов, В.Г. Буткевич, Л.А. Моджорян, В.М. Репецький, М.О. Баймуратов, Л.Д. Тимченко, В.Е. Теліпко, А.С. Овчаренко, Н.Н. Ша-

повалова, Д.І. Фельдман, Г.І. Курдюков, М.Ю. Черкес, А. Фердросс, С.В. Черниченко та багатьма іншими, єдиною позицією стосовно поняття «суб'єкт міжнародного права» немає. Ще більше додає запитань до правосуб'єктності учасників фінансових відносин міжнародного характеру наявність міжнародних кредитних та інвестиційних відносин, в яких однією стороною виступає держава, а другою – приватна юридична особа.

Мета статті – шляхом аналізу теоретичних підходів до поняття міжнародної правосуб'єктності та особливостей сучасних міжнародних фінансових відносин визначити коло суб'єктів міжнародного фінансового права.

Виклад основного матеріалу. В міжнародному праві відсутній зразок або прототип, за яким можна заздалегідь визначити суб'єкта міжнародного права. На даному положенні ґрунтується міжнародно-правова персоналія (наука про міжнародно-правову особистість і різні форми її прояву), в межах якої виділяють такі три види правових осіб: фізичні, юридичні та суверенні особи, що є прийнятним і застосовним до міжнародного права [2, с. 155].

У науковій літературі міжнародного права спектр наукових поглядів щодо кола суб'єктів міжнародного права досить широкий. Відмінність даних підходів обумовлена різним набором елементів міжнародної правосуб'єктності, яка виступає тією юридичною ознакою правової особи, що надає їй статус суб'єкта міжнародного права. До найбільш поширеного в науці міжнародного права переліку елементів міжнародної правосуб'єктності належать: 1) право виступати на міжнародній арені від свого імені; 2) право вступати у відносини з іншими суб'єктами міжнародного права; 3) право брати участь у створенні норм міжнародного права; 4) пряме підпорядкування нормам міжнародного права; 5) визнання суб'єкта міжнародного права як такого іншими суб'єктами міжнародного права; 6) можливість нести міжнародно-правову відповідальність тощо.

Слід зазначити, що термін «міжнародна правосуб'єктність», який використовується в науковій літературі, в міжнародних документах не завжди вживається. Аналіз міжнародних актів свідчить про застосування в них таких понять: «повний статус юридичної особи» [16], «повна правосуб'єктність» [17] та «повна міжнародно-правова правосуб'єктність» [18], які за своїм значенням несуть однакове юридично-змістовне наповнення, а саме: право укладати договори, набувати та володіти рухомим і нерухомим майном, встановлювати порядок здійснення процесуальних дій та мати відповідні імунітети.

Важливим правовим критерієм, що характеризує правову природу суб'єкта права та майже повністю пояснює наявність тих чи інших елементів його міжнародної правосуб'єктності, є системне походження, тобто первинна приналежність суб'єкта до тієї чи іншої правової системи. На думку О.В. Тарасова, відповідно до даного критерію виділяють *оригінальні та комплементарні (факультативні)* особи [2, с. 161].

До *оригінальних* міжнародно-правових осіб належать ті суб'єкти, які первинно виникають у межах міжнародно-правової системи як міжнародні соціальні актори. Вони отримують персоналізовану форму міжнародно-правової особи і безпосередньо підпадають під пряму дію норм міжнародного права [2, с. 161]. Для оригінальних суб'єктів міжнародного права здійснення міжнародно-правової діяльності є основною функцією. До таких суб'єктів належать держави, нації та народи, що виборюють незалежність, державоподібні утворення і міжнародні міжурядові організації. В силу суверенної природи держави, до її основних напрямів діяльності належать як зовнішні відносини з іншими суб'єктами міжнародного права (включаючи зовнішні відносини у фінансовій сфері), так і внутрішньодержавні функції. Для міжнародних міжурядових організацій здійснення міжнародно-правової діяльності відповідно до своїх статутних цілей є основоположною функцією.

До суверенних осіб належать держави, які в силу факту свого існування (*pro facto*) виступають як суб'єкти міжнародного права. До них за обсягом правосуб'єктності прирівнюються нації та народи, що виборюють незалежність. Держави та нації і народи, що виборюють незалежність, як основні (первинні) суб'єкти володіють загальною міжнародною правосуб'єктністю, в силу чого мають право вступати в міжнародні відносини в різних сферах і галузях. Державоподібні утворення належать до категорії похідних (вторинних) суб'єктів міжнародного права, оскільки їх створення обумовлене волевиявленням суверенних держав. Приймаючи участь у міжнародних фінансових відносинах держави, нації і народи, що виборюють незалежність, державоподібні утворення виступають у статусі суб'єктів міжнародного фінансового права.

На відміну від зазначених суб'єктів, які володіють загальною міжнародною правосуб'єктністю, для міжнародних міжурядових організацій характерна галузева правосуб'єктність, тобто право здійснювати свою діяльність у певній сфері міждержавних відносин, яка окреслена в їх статутах переліком завдань та цілей організації. Ті міжнародні міжурядові організації, які відповідно до статутів здійснюють свою діяльність у фінансовій сфері, є суб'єктами міжнародного фінансового права. Їх міжнародна правосуб'єктність включає всі вищевказані елементи – міжнародні міжурядові організації вступають у міжнародні фінансові відносини від свого імені, приймають участь у створенні міжнародних фінансових норм шляхом укладення міжнародних договорів та прийняття своїх актів з фінансових питань, їх створення і діяльність підпорядковані міжнародним нормам, вони визнаються в якості суб'єкта міжнародного фінансового права іншими суб'єктами. Незважаючи на похідний характер та галузеву міжнародну правосуб'єктність, міжнародні фінансові міжурядові організації діють у міжнародному співтоваристві незалежно від волі держав-членів як самостійний суб'єкт міжнародного фінансового права, оскільки під час їх створення держави добровільно передають

частину суверенних повноважень у фінансовій сфері для більш ефективного та оперативного вирішення статутних завдань.

У Консультативному висновку Суду ООН від 11 квітня 1949 року, в якому основна увага була приділена правосуб'єктності ООН, зазначалось, що ООН наділена і має значний обсяг міжнародної правосуб'єктності та здатність здійснювати правові дії на міжнародному рівні, має право укладати міжнародні договори, має привілеї та імунітети, у відносинах зі своїми членами має право вдаватись до політичних засобів, а рішення, прийняті Радою Безпеки, в ряді випадків є для держав обов'язковими [3, с. 63]. Проте найбільшою цінністю в контексті визначення самостійності ООН та його незалежності в міжнародному просторі є наступна теза: «члени ООН створили дещо реально існуюче, те, що об'єктивно володіє міжнародною правосуб'єктністю, а не просто суб'єкт, який визнається власними членами» [4, с. 10]. Даною тезою Суд ООН обґрунтовував право ООН на пред'явлення претензії в міжнародному порядку державі, яка не є її членом, визнаючи ООН самостійним суб'єктом, що може вступати у відносини з будь-яким іншим суб'єктом міжнародного правопорядку. Це обумовлює такий елемент міжнародної правосуб'єктності міжнародних міжурядових організацій, як самостійність та незалежність від держав, а також своєрідну автономію в міжнародному правовому просторі.

Юридичне підтвердження міжнародної правосуб'єктності міжнародних міжурядових фінансових організацій закріплюється в їхніх статутних нормативних положеннях зодо правосуб'єктності та імунітетів під час здійснення своєї діяльності. Наприклад, відповідно до Статті 45 Угоди про заснування Європейського банку реконструкції та розвитку, Банк має повну правосуб'єктність і, зокрема, повну правоздатність: на укладення договорів, на придбання та розпорядження нерухомим і рухомим майном та на порушення процесуальних дій. Також в Угоді перераховуються судовий та інші імунітети [5]. Міжнародні фінансові організації можуть вступати у відносини з іншими державами, що не є їхніми членами, а також з іншими міжнародними організаціями, що є проявом їх самостійності й незалежності від інших суб'єктів міжнародного права.

Комплементарні (факультативні) суб'єкти первинно виникають у межах певної національної правової системи, отримують там персонативну форму національно-правової особи, безпосередньо підпадають під дію норм національного права і тільки в тому випадку, якщо національно-правова система допускає вихід подібних національно-правових осіб на міжнародно-правовий рівень, можливе встановлення з ними міжнародно-правової комунікації [2, с. 162]. До комплементарних суб'єктів належать субнаціональні територіальні одиниці, приватні юридичні особи, фізичні особи. Незважаючи на багатонаціональність транснаціональних корпорацій та їх потужні фінансові активи, які на сьогодні в рази перевищують бюджети окремих країн,

що робить їх важливими «гравцями» у світовій фінансовій системі, вони за своєю правовою статусом належать до юридичних осіб – кожна структурна одиниця ТНК має юридичну реєстрацію на території держави свого розташування та юрисдикційно підпорядкована праву даної країни. Для комплементарних осіб участь у відносинах міжнародного характеру не є основною, оскільки всі ці особи можуть за весь час свого існування так і не стати учасником відносин міжнародного характеру.

Міжнародна правосуб'єктність, зазначає В.Г. Буткевич, – це властивість суб'єктів міжнародних відносин, що визнана і визначена нормами міжнародного права [1, с. 300]. Ця теза є важливою в контексті визначення юрисдикційного підпорядкування того чи іншого суб'єкта. На сьогодні міжнародне публічне право і національне право держав представляють собою різні за своєю природою правові системи, які, незважаючи на сучасні тенденції тісних зв'язків та взаємопроникнення, мають (поки що) свої специфічні особливості. Відповідно, під час визначення міжнародної правосуб'єктності будь-якого суб'єкта, на наш погляд, важливим є те, нормами якого права вона регулюється, і чи є прямим таке правове регулювання. Оскільки створення комплементарних осіб, зокрема визначення їхнього правового статусу, регулюється національною системою права, то говорити про їхню самостійність, незалежність від держав, пряму підпорядкованість міжнародним нормам, а відповідно, і міжнародну правосуб'єктність як таку, немає достатніх підстав. Звичайно, в міжнародних конвенціях містяться норми щодо прав і обов'язків приватних юридичних осіб, і навіть щодо їх правового статусу у відносинах з державами чи міжнародними міжурядовими організаціями. Проте після набрання чинності така конвенція діє не на всіх юридичних осіб, а виключно на тих, які мають прив'язку до країни, яка ратифікувала дану конвенцію. Тобто має місце дозвіл держави на надання певних прав юридичним особам у відносинах міжнародного характеру. Такий порядок свідчить про відсутність в юридичних осіб волі, що незалежна від держав.

Щодо дискусій навколо міжнародної правосуб'єктності фізичних осіб, то одні науковці заперечують правосуб'єктність індивіда, інші визнають за ним окремі елементи міжнародної правосуб'єктності. А. Кассіс вважає, що у відповідності до сучасного міжнародного права індивідам притаманний міжнародний правовий статус, вони володіють обмеженою правосуб'єктністю [6, с. 85]. Причиною виникнення таких наукових поглядів, на думку Ю.М. Колосова, слугував якісний стрибок у зовнішній політиці в бік надання суттєвого значення гуманітарному фактору в міжнародних відносинах. На думку науковця, це намагання втиснути нові вища в старі рамки [7, с. 89]. У свою чергу А. Фердросс зазначає, що індивіди не належать до суб'єктів міжнародного права, оскільки міжнародне право захищає інтереси індивідів, наділяючи правами та обов'язками не безпосередньо окремих осіб, а тільки держави, громадянами яких вони являються [8, с. 130]. Тому мо-

тивація науковців щодо міжнародної правосуб'єктності індивіда в силу такого аргументу, як право позиватись до Європейського суду з прав людини на державу, не є переконливою. Держави самі наділяють індивідів, що перебувають під їхньою юрисдикцією, таким правом шляхом ратифікації Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 1950 року [9]. Без цієї процедури індивіди такого права не мають, а відповідно не володіють самостійністю та не підпорядковуються прямо міжнародним нормам. С.В. Черніченко зазначає, що індивіда не можна «ввести в ранг» суб'єктів міжнародного права шляхом укладення угод, які допускають прямі звернення індивідів у міжнародні органи [10, с. 102].

Проте індивід може нести міжнародну кримінальну відповідальність за скоєні міжнародні злочини. У даному випадку такий елемент міжнародної правосуб'єктності, як міжнародна деліктоздатність належить фізичній особі в силу скоєного міжнародного злочину, а надання дозволу держави на це не потрібно. Держави здійснюють юрисдикцію над особами, котрі скоїли міжнародні злочини, незалежно від їх громадянства та походження. Під час Другої світової війни країни антигітлерівської коаліції проголосили своє право переслідувати і судити німецьких воєнних злочинців, в якій би країні вони не сховалися [11, с. 57]. Отже, норми міжнародного права щодо міжнародної відповідальності мають на фізичну особу пряму дію. Стосовно наявності міжнародної правосуб'єктності індивіда в міжнародних фінансових правовідносинах, то він не володіє таким її елементом, як міжнародна деліктоздатність, оскільки у сфері міжнародних фінансових відносин правових підстав для виникнення міжнародної відповідальності немає.

Таким чином, всі комплементарні (факультативні) суб'єкти, а саме субнаціональні особи, приватні юридичні особи (включаючи ТНК) та фізичні особи до суб'єктів міжнародного фінансового права не належать в силу відсутності міжнародної правосуб'єктності у сфері міжнародних фінансових відносин: 1) не володіють самостійністю щодо права вступати у відносини з іншими суб'єктами міжнародного фінансового права (можуть отримати таке право тільки зі згоди держави своєї реєстрації, постійного перебування чи громадянства); 2) їхній правовий статус, відносини та відповідальність не підпорядковуються прямо міжнародним нормам; 3) не являються учасниками міжнародних фінансових відносин (відносини між ними та суб'єктами міжнародного права є міжнародними приватноправовими відносинами); 4) не приймають участь у правотворчості у сфері міжнародних фінансових відносин. Дане коло суб'єктів господарської діяльності міжнародного характеру, які за походженням є суб'єктами національного права, одні науковці називають «операторами» [12, с. 47; 13], інші – «дестинаторами міжнародного права». На думку В.М. Репецького, дестинаторами міжнародного права є особи, які не володіють усіма елементами міжнародної правосуб'єктності, проте можуть брати участь в окремих право-

відносинах, врегульованих нормами міжнародного права [14] (в даному випадку регулювання є, на наш погляд, непрямим).

Щодо правосуб'єктності міжнародних неурядових фінансових організацій, то в силу їхньої дуалістичної природи однозначно віднести їх до оригінальних міжнародно-правових осіб чи комплементарних суб'єктів немає можливості. З одного боку, міжнародні неурядові організації засновуються у відповідності до норм національного права і за формальними ознаками є національними юридичними особами. З іншого боку, мета, з якою вони створюються з самого початку, передбачає відносини з іншими суб'єктами міжнародного права або суб'єктами іноземного національного походження, тобто заздалегідь завдання в такій організації носять міжнародний характер. Також на відміну від інших національних приватних юридичних осіб, вони представляють колективний багатонаціональний інтерес, опосередковано впливають на міжнародне нормотворення в силу свого консультативного статусу при міжнародних організаціях, сприяють розвитку співробітництва, що є основним принципом міжнародного фінансового права тощо. Все це обумовлює наявність у міжнародних неурядових фінансових організацій спеціальної міжнародної правосуб'єктності (більш детально – в окремому науковому дослідженні).

Висновки. У результаті аналізу наукових підходів до поняття суб'єкта міжнародного права та екстраполяції ознак його міжнародної правосуб'єктності до суб'єкта міжнародного фінансового права пропонуємо під суб'єктами міжнародного фінансового права розуміти носіїв міжнародних прав і обов'язків у фінансовій сфері, що виникають відповідно до норм міжнародного права, і які не підпорядковані у сфері міжнародних фінансових відносин будь-якій політичній владі та мають право вступати в міжнародні публічні фінансові відносини.

До суб'єктів міжнародного фінансового права з повною міжнародною правосуб'єктністю у сфері фінансів належать держави, державоподібні утворення, нації та народи, що виборюють незалежність, і міжнародні міжрядові фінансові організації. До суб'єктів міжнародного фінансового права зі спеціальною міжнародною правосуб'єктністю належать міжнародні неурядові фінансові організації, які представляють собою різновид регулюючого механізму в міжнародних фінансових відносинах, оскільки, прямо чи опосередковано, беруть участь у процесі створення норм міжнародного фінансового права

ЛІТЕРАТУРА:

1. Буткевич В.Г., Мицик В.В., Задорожній О.В. Міжнародне право. Основи теорії: підручник; за ред. В.Г. Буткевича. К.: Либідь, 2002. 608 с.
2. Тарасов О.В. Проблема суб'єкта в міжнародному публічному праві: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.11; Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2014. 509 с.
3. Черкес М.Ю. Міжнародне право: підручник. 5-е вид., випр. і доп. К.: Знання, 2006. 397 с.

4. Консультативное заключение Суда ООН от 11 апреля 1949 года «Возмещение за увечья, понесенные на службе Организации Объединенных Наций». Краткое изложение решений, консультативных заключений и постановлений Международного Суда 1948-1991. Организация Объединенных Наций. Нью-Йорк, 1993. 287с.
5. Угода про заснування Європейського банку реконструкції та розвитку від 25.05.1990. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_062
6. Cassese A. International Law. Oxford, 2001. 469 p.
7. Колосов Ю.М. Некоторые современные вопросы международного права. Советское государство и право. 1990. № 11.
8. Фердросс А. Международное право; под. ред. Г.И. Тункина; пер. с нем. М., 1959. 652 с.
9. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
10. Черниченко С.В. Международное право: современные теоретические проблемы: Дипломат. акад. МИД Рос. Федерации. М.: Междунар. отношения, 1993. 294 с.
11. Черкес М.Ю. Міжнародне право: підручник. 5-те вид., випр. і доп. К.: Знання, 2006. 397 с.
12. Шумилов В.М. Международное финансовое право: учебник. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Междунар. отношения, 2011. 328 с.
13. Шумилов В.М. Международное экономическое право: учебник для магистров. 6-е изд., перераб. и доп. М.: Издательство Юрайт, 2015. 612 с.
14. Міжнародне публічне право: підручник / за ред. Репецького В.М. Київ, Знання, 2011. 437 с.
15. Щіпцов О.А., Анцелевич Г.О., Висоцький О.Ф. та ін. Сучасне міжнародне морське право і практика його застосування Україною: Наукове видання. К.: «Наукова думка», 1995. С. 328. 342 с.
16. Статті Угоди Міжнародного валютного фонду від 22.07.1944 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_921/page
17. Угода про заснування Європейського банку реконструкції та розвитку від 25.05.1990 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_062
18. Конвенція про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами від 1965 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_060.